

Yönetim Modelleri ve Yeni Model Kurmakta Usul Meseleleri

Ahmet Battal

Prof. Dr.

Özet

Kur'an'da, bu gün bilinen devlet modellerinden herhangi birine doğru-
dan ve açık atıf olmamakla birlikte bazı köşetaşları ve sınır çizgileri vardır.
Modern çağlarda değişen, gelişen, sistemli hale halen devleti bu sınır çiz-
gilerine göre uyarlamak İslam müçtehitlerinin vazifesidir. Son günlerdeki
başkanlık sistemi ile ilgili tartışmalara da bu çerçeveden bakmak gerekir.
Makalede, başkanlık sistemi tartışmalarına da katkı yapmak üzere, sistem
tartışmasında usul ve öncelikler meselesi üzerinde durulacaktır. Ancak
daha önce bu arayışın neticesinde bulunabilecek modellerin olmazsa ol-
mazları ve arayışın ana hedefleri tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Yönetim modelleri, başkanlık sistemi, ittifad-ı İslam, kanun hakimiye-
ti, meşveret, muhalefet, kuvvetler ayrılığı, adalet-i mahza

Abstract

Despite the lack of reference in the Quran to any of the governmental
models known today, there are some cornerstones and borderlines in that
question. It is the responsibility of the interpreters of the Islamic law to
adopt into those borderlines the state which has been evolved and syste-
matized in the modern age. It is necessary to consider the recent discussi-
ons on presidential system from this point of view. In order to make contri-
butions to these the system discussions we will concentrate on method and
priorities. But before that we will try to determine the main goals and the
musts of the models that could be constructed in the search.

Key Words

Administrative models, presidential system, Islamic Unity, dominance
of law, consultancy, opposition, separation of powers, absolute justice

*Kur'an'da,
Müslümanlar için
bir emir olarak, bu
gün bilinen devlet
modellerinden
herhangi birine
doğrudan ve açık
atıf yoktur. Ancak
bazı köşetaşları
ve sınır çizgileri
vardır. Bunları
geliştirmek ve
çağın aradığı
netlikte şekilli
bir modele
dönüştürmek
İslam
müçtehitlerinin
vazifesidir.
Kâinattaki
tekâmül
kanununun ve
ihtiyaç ve daha
iyiyi taklit gibi
sebeplerin de
etkisiyle hemen
hemen bütün
İslam ülkelerinde
ve Türkiye'de,
mevcut devlet
modelleri
az ya da çok
sorgulanmakta
ve daha iyisi
için gayret
edilmektedir.*

A. Giriş

1. Bir mü'min için dünya bir ara duraktır. Bu durak tekamül kanunu-na tabidir. Dünyayı mamur etmeye ve geliştirmeye çalışmak Ahiret'i ka-zanmanın önemli bir şartıdır. Dünyayı mamur etmek, bir üst yapı kurumu olarak "devlet"le ilgilenmeyi de gerektirir. Devletle ilgilenmek ise devletin sistemini ve işleyiş modellerini de bilmeyi, düşünmeyi ve kurgulamayı ge-rektirir.

Kur'an'da, Müslümanlar için bir emir olarak, bu gün bilinen devlet mo-dellerinden herhangi birine doğrudan ve açık atıf yoktur. Ancak bazı köşe-taşları ve sınır çizgileri vardır. Bunları geliştirmek ve çağın aradığı netlikte şekilli bir modele dönüştürmek İslam müçtehitlerinin vazifesidir.

2. İslam müçtehitleri, devlet konusunda da cehdetmiş olmakla birlikte, bilhassa "yeni şey icat etmek" anlamına gelen bid'a kavramının dinî olum-suzluğu sebebiyle, reform niteliği taşıyan yenilik arayışlarından genellikle uzak durmuşlardır. Devlet sistemleri üretmek konusunda ise bu geri duruş adeta zirveye çıkmıştır.

Modern çağlarda devlet büyümüş, sistemleşmiş, yazılı anayasaların da katkısıyla sistemleri adlandırılabilir ve birbirinden ayırt edilebilir hale gel-miştir. İslam müçtehitlerinin bu dönemi de verimli bir şekilde değerlendiri-medikleri açıktır.

3. Kâinattaki tekâmül kanununun ve ihtiyaç ve daha iyiyi taklit gibi se-beplerin de etkisiyle hemen hemen bütün İslam ülkelerinde ve Türkiye'de, mevcut devlet modelleri az ya da çok sorgulanmakta ve daha iyisi için gay-ret edilmektedir.

4. İslam dünyasında devlet sistemleri geliştirmek hususunda çalışmış ve eserler ortaya koymuş müçtehitlerden biri ve belki de en önemlisi Bediüzzaman Said Nursi'dir. Bu hususla ilgili yapılmış onlarca çalışma ve yayın bunu doğrulamaktadır.

Said Nursi'nin hayatı ve eserleri ile ortaya koyduğu içtimai içtihatların, heyetler ve yayınlar yardımıyla değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekir. Bu yazı da bu gayretin küçük bir numunesidir.

5. Makalede, başkanlık sistemi tartışmalarına da katkı yapmak üzere, sistem tartışmasında usul ve öncelikler meselesi üzerinde durulacaktır. An-cak daha önce bu arayışın neticesinde bulunabilecek modellerin olmazsa olmazları ve arayışın ana hedefleri tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Diğer ifadeyle ve pratik söyleyişle, hükümet sistemlerinden hangisinin (parlamentar sistem, başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri vd.) tercih edile-ceğinin belirlenmesi için öncelikle devlet sistemlerinden hangisinin tercih edileceği ya da devletin sisteminin asgari özellikleri belirlenmelidir. Zira başkanlık sistemine ilişkin diğer müzakereler, ancak ve sadece, ideal devlet sisteminin hedefine götürecek bir araç olarak hangi hükümet sisteminin daha isabetli olduğu tartışması çerçevesinde bir mana ifade eder.

B. Sistem arayışının temel değerleri neler olmalı

Bir devlet, hangi yönetim modelini benimserse benimsesin, bazı hedeflere ve temel esaslara uygun biçimde işliyor olmalıdır. Dolayısıyla, hangi modelin tercih edilmesi gerektiği tartışmasında “bizim için bu esaslara en uygun ve hedeflere ulaştırıcı model hangisidir?” sorusunu sormak gerekir. O halde önce bu hedef ve esasları tesis etmek lazımdır.

1. İttihad-ı İslam

Bediüzzaman’a göre bizim üç büyük düşmanımız vardır: Cahillik, fakirlik ve bölünmüşlük duygusu. Bu üç büyük düşmanı yenmek lazımdır ve bunun için de ilim (marifet), san’at ve ittifak silahlarını kuşanmak gerekir. O halde bölünmüşlük halini mutlaka gidermek gerekir.

Ayrıca Bediüzzaman ittihad-ı İslam için çalışmayı, “en mühim farz vazife” olarak nitelendirmek suretiyle bu konuyu dinî emirler ve yasaklar sıralamasında en başa koymaktadır.

O halde ortaya çıkaracağımız model de bu amaca hizmet etmelidir. Zira bu bölünmüşlük (ihtilaf ve tefrika) hali geçici olup geçici olduğunu bilmek ve bitmesi için hazırlık yapmak gerekir. Müslümanlar için ikinci asr-ı saadet bir müjdedir ve erken bir kıyamet gelmezse elbette gelecektir. Kaderin görevlendirmesiyle alemde İslam’ın bayrağını yeniden dalgalandırmak üzere ehinden dünyevi ilimleri öğrenmeye giden büyük İslam milletlerinin her biri, günü geldiğinde kendi kıt’asının başına geçecek ve hem İslam taifeleri arasındaki ittihad-ı İslam’ı ve hem de sulh-u umumiye yani dünya barışını temin edecektir.

İttihad-ı İslam üç aşamalıdır: Fertlerin ittihadı, toplumların ve cemaatlerin ittihadı ve devlet ve milletlerin ittihadı.

İttihadın bir şekli ve aslında sonuç aşamasındaki görünür formu İslam devletlerinin birleşmesidir.

Bu netice için önce Kur’an’daki “Mü’minler ancak ve sadece kardeşler, o halde siz de dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin ve onları barıştırın” emrinin birinci kısmına uygun olarak mü’minlerin imanı kuvvetlenmelidir ki bu kuvvetin cazibesi ile kalpler ittihat etsin.

İkinci aşamada İslam cemaatleri arasında farklılıklarla birlikte bir arada yaşamanın (tanışmak, hazmetmek, samimi ders almak, ihlaslı tesir etmek gibi) yolları bulunmalı, İslam’ın sosyal tabakaları arasındaki bağlar yeniden tesis edilmeli, İslam toplumlarının birbiriyle kaynaşması sağlanmalıdır. Ve nihayet, İslam devletleri önce ittifak ve ardından da ittihat etmelidir.

O halde özet olarak teklif edilecek devlet ve hükümet modeli “bize has” ve bilhassa “bize münhasır” olmamalı, İslam dünyası tarafından taklit edilebilir olmalıdır. Bu model aynı zamanda ittifaklara ve ittihada da (her tür birleşmeye de) yardımcı olan bir model olmalıdır.

2. Kanun hakimiyeti

Eskiden devletler örf ile yönetilirdi. (Örfî devlet ya da örfî idare bu anlama gelir) .

Bediüzzaman
ittihad-ı İslam
için çalışmayı,
“en mühim farz
vazife” olarak
nitelendirmek
suretiyle
bu konuyu
dinî emirler
ve yasaklar
sıralamasında en
başta koymaktadır.
İttihad-ı İslam
üç aşamalıdır:
Fertlerin ittihadı,
toplumların
ve cemaatlerin
ittihadı ve devlet
ve milletlerin
ittihadı.

*Hukuk devleti
her şeyden önce
kanun devletidir,
dedik. Manası
şudur:
Hukuk devleti
için ayrıca
kanunlar hukuka
uygun olmalıdır.
Kanunların
hukuka
uygunluğu ideale
uygunluğu
demektir. İdeal
olanın net
ölçüleri ve ana
hatları vahiyle
sabittir ve dinin
temel naslarında
mevcuttur.*

Çağdaş devletin en önemli olumlu özelliklerinden biri Resmî Gazete’de yayınlanarak resmîyet kazanan yazılı kanunlarla yürüyen “resmî devlet” türünden olmasıdır. Bu durum okuryazarlığın artması ve önce matbaa ve şimdi internet yardımıyla kurallara ulaşılabilirlik ve kuralları bilme imkanı ile doğrudan doğruya ilgilidir.

Dikkat edilmelidir ki resmîlik örfiliğin alternatifi ya da zıddı değil tekâmül etmiş halidir. Bu sistemden geriye gidiş mümkün olmadığı gibi geriye gidiş isteğini ifade eden “örfi devlet arzusu” da fitri ve makul değildir. Dolayısıyla mesela İngiltere (Birleşik Krallık) gibi bazı devletlerin yazılı anayasa yokluğu ile sembolize edilen ve örfi özel önem veren modeli nazara alınarak ya da Osmanlı döneminin gelenekleri ihya edilmeye çalışılarak “biz de yazılı değil sözlü kültürle ve örfi usulle gidelim” denilemez.

Zira birinci olarak, Bediüzzaman’ın da “eski hâl muhâl, ya yeni hâl veya izmihlâl” biçiminde özetlediği gibi, eski hal imkansızdır ve ya yeni hale yani zamanın ruhuna uygun sistem tercih edilecektir ya da çöküş kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca devlette resmîden örfiye gidiş bir tekâmül değil geriye gidiştir. İkinci olarak da devletin adalet dağıtabilmesi için “kuvvet kanunda olmalı” yani bir devletin hukuk devleti olabilmesi için o devlet önce kanun devleti olmalıdır. Zira yazılı kanuna önem verilmeyen örfi devlet, her zaman ve bilhassa törelerin kolaylıkla yıkıldığı çağımızda, keyfi devlete kaymaya daha yakındır.

Hukuk devleti her şeyden önce kanun devletidir, dedik. Manası şudur:

Millet tarafından seçilen vekillerce seçilip atanan ya da millet tarafından doğrudan seçilen yöneticiler icraatlarını yine milletin seçtiği vekillerce kabul edilen yürürlükteki kanunlara uygun olarak yapmalıdırlar. Kanuna uygunluk mahkemeler eliyle denetlenmelidir.

Hukuk devleti için ayrıca kanunlar hukuka uygun olmalıdır. Kanunların hukuka uygunluğu ideale uygunluğu demektir. İdeal olanın net ölçüleri ve ana hatları vahiyle sabittir ve dinin temel naslarında mevcuttur.

Kanunların dinin kesin hükümlerine uygun olup olmadığının denetlenmesi için İranda olduğu gibi Meclisin ve Anayasanın üzerinde ayrı bir denetim mekanizmasının bulunmasının gerekip gerekmediği ayrıca tartışılabilir. On iki imam mezhebi otoriteyi tek kişiden (monarktan) alıp heyete (oligarka) vermektedir ve dolayısıyla hem temsil esasına ve hem de gönüllülük esasına uygun değildir. Bu model istibdadın tevzi edilmesine (dağıtılmasına ve yayılmasına) sebep olabilir. O halde bu denetim heyetinin nasıl seçileceği, anayasa ile ve bizzat milletin belirleyeceği bir husus olmalıdır.

Meclis ile dinî denetim heyeti arasındaki çelişkide de her halde son sözün din adamları heyeti değil meclis söylemelidir ki meclis hakimiyeti olsun. Aksi halde rejim cumhuriyet değil “kusursuz olduğuna inanılan imamlar heyeti rejimi” olmuş olur.

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi için Anayasa Mahkemesi veya benzeri bir denetim mekanizmasına ihtiyaç olup olmadığı da tartışılabilir. Ayrıca yine aynı amaçla, ve teknik bilginin ve devlet tecrübesi-

nin, yasa yapma ve yürütmenin yasama eliyle denetimi faaliyetine yardımcı bir unsur olarak katılabilmesi için, meclis-i ayan veya senato denilen ikinci meclis sisteminin devreye alınması da faydalı olabilir. Önemli olan devletin yürütme organı içindeki hiyerarşinin bir benzerini -normlar hiyerarşisi biçiminde- hukuk kuralları arasında da tesis edebilmektir.

3. Karar verici meşveret

Kur'an'da iki ayet meşvereti emreder. Bu ayetlerin devlet sistemi için de bir emir olarak algılanıp algılanmayacağı ve eğer devlet için de emir ise nasıl bir meşvereti emrettiği hususu, İslam tarihinde, yönetim modeli tartışmalarının en önemli yönünü oluşturmuştur.

Meşveret ya da istişare heyeti iki tür güçten sadece birine ya da her ikisine sahip olabilir: "Sadece fikir" vermek ve "hüküm suretinde fikir" vermek.

Birincisi yöneticinin danışacağı ve fakat nihai kararı yine yöneticinin kendisinin vereceği bir tasarım olarak "alt-yardımcı danışma meclisi"nin meşveretidir. İkincisi de yöneticinin de üzerinde yetkiye sahip olan ve dolayısıyla "nihai karar verici bir mekanizma" durumundaki meşverettir. Meşhur ifadesiyle "kralın meclisi mi meclisin kralı mı?"

Geçmişte ve günümüzde İslam dünyasında birçok kral ya da devlet başkanının yönetim tatbikatlarına baktığımızda, onların, bu ayetlerdeki "meşveret et" emirlerini, "bize değil, başkalarına emrediyor" diyerek kolaylıkla kulak ardı ettiklerini söyleyebiliriz. Meşvereti kendisi için de dinî bir emir olarak gören sultanların ise, geleneksel olarak meşveretin birinci etkisi ile yetindiği, ve şûrayı "karar verici bir mekanizma" olarak değil "danışma meclisi" olarak kurguladığı anlaşılmaktadır.

Bu geleneksel içtihatla son yüz elli yılda değişiklik olmuştur. Değişiklik, anayasalı rejimlerle kurulan parlamentoların padişah karşısındaki yetkisinin artması ve padişahların mutlak otorite olmaktan çıkarılıp "meşrut/şartlı-kayıtlı" hale getirilebilmesi ile başarılmıştır. Diğer ifadeyle "meclisi feshedebilen padişah" modelinden, "padişahı devirebilen meclis" modeline geçilmiştir.

Son yüz elli yılda yaşanan bu tartışmalara Bediüzzaman da "din adına" söz söyleyen bir alim olarak katılmış ve şûra ayetlerinin yorumu ile ilgili tercihini net olarak "karar verici meşveret"ten yana kullanmıştır.

Bediüzzaman daha da ileri giderek, tartışmaların çok erken vaktinde, henüz 1890'da, cumhuriyet modelinin benimsenmesi gerektiğini içtihat etmek suretiyle, "padişah ve meclis" şeklindeki çiftli yapıyı da -yine dine dayanarak- reddetmiş, bunun yerine, ilk dört halifenin, dindar bir cumhuriyette, seçimle iş başına gelen cumhurbaşkanı durumunda olmalarına da atıf yaparak, sadece seçilmiş meclisin ve seçilmiş devlet başkanının bulunduğu cumhuriyet rejiminden yana tavır koymuştur.

Diğer ifadeyle Bediüzzaman, meşveret emrinden yola çıkarak yaptığı içtihatlarında, "mutlak sultan"ın saltanatını da "meşrut sultan"ın saltanatını da reddetmekte, (1) seçimle gelip seçimle giden birinci adamın temsil ettiği ve (2) seçimle gelip seçimle giden meclisler eliyle kurulan ve (3) seçimle

Kur'an'da iki ayet meşvereti emreder.

Bu ayetlerin devlet sistemi için de bir emir olarak algılanıp algılanmayacağı ve eğer devlet için de emir ise nasıl bir meşvereti emrettiği hususu, İslam tarihinde, yönetim modeli tartışmalarının en önemli yönünü oluşturmuştur. Meşvereti kendisi için de dinî bir emir olarak gören sultanların ise, geleneksel olarak meşveretin birinci etkisi ile yetindiği, ve şûrayı "karar verici bir mekanizma" olarak değil "danışma meclisi" olarak kurguladığı anlaşılmaktadır.

Devleti yöneten-
lerin yetkilerini
kötüye kullanıp
kullanmadıkları-
nın ve icraatların
kanuna uygun
olarak yapıp
yapmadıklarının
denetlenmesi
şarttır. Bediüzza-
man bu sebeple
"muhalefet meşru
ve samimi bir
muvazene-i adalet
unsurudur"
demektedir. Bu ta-
nımdaki iki unsur
da önemlidir:
Devlet yetkisi
kullanan, devleti
temsil eden ve
devlet adına icraat
yapan yürütme
organının, bizzat
halk tarafından
basın ve muhalefet
vasıtasıyla denet-
lenmesi, gerekli
ancak yetersizdir.

gelip seçimle giden yöneticiler eliyle işletilen "halk ve meclis hakimiyetine dayalı yönetim" modelini benimsemektedir.

Bu noktadan itibaren ise artık yöneticilerin kim olduğundan ziyade onları seçip kanunlarla yön verecek ve denetleyecek olan meclisin nasıl ve kimlerden oluştuğu önemli hale gelir. Meclisi millet seçeceğine göre nihai karar mercii de millettir. Diğer ifadeyle seçilen değil seçen önemlidir ve yönetim hiyerarşisinde yönetici en alta, yöneticiyi seçen meclis üstte, meclisi seçen seçmen ise en üsttedir. Seçmenin en önemli gücü ve yetkisi, seçtiklerini denetlemesi ve gerekirse değiştirebilmesidir.

4. Meşru muhalefet

Devleti yönetenlerin yetkilerini kötüye kullanıp kullanmadıklarının ve icraatlarını kanuna uygun olarak yapıp yapmadıklarının denetlenmesi şarttır. Bu denetim bir yandan idari yargı mekanizması eliyle ve hukukilik denetimi şeklinde olmalı, diğer taraftan da bu hukukilik denetimini de destekleyip şekillendirecek biçimde siyasi denetim olmalıdır.

Siyasi denetimi iktidardaki partinin milletvekillerinin yapması önemli ve gereklidir ancak yeterli değildir. Zira taraftarlık duygusu denetimi engelleyebilir. Mecliste ve siyasi alanda muhalefetin varlığı ve meşruiyeti, denetim için şarttır.

Bediüzzaman bu sebeple "muhalefet meşru ve samimi bir muvazene-i adalet unsurudur" demektedir. Bu tanımdaki iki unsur da önemlidir:

Muvazene-i adalet, adalet terazisidir. Muhalefetin meşruiyeti iktidarın meşruiyetini sağlayan bir "sağlama aracı"dır. İktidar devlettir ve devlet her ülkede vardır. Devletin adaleti muhalefetle olur. Zira adaleti ölçmek için terazinin iktidar kefesine icraatı koymak yetmez, iktidar kefesini ölçüp dengeleyen bir unsur olarak diğer kefeye de muhalefeti koymak gerekir. Ayrıca muhalefet kefesi iktidar kefesine nazaran riyadan ve diğer risklerden daha uzak ve dolayısıyla daha samimi bir hizmet biçimi ve mecrayı olabilir.

Denetimin bir diğer ayağı basın eliyle denetimdir. Basın iktidarın değil muhalefetin aracıdır ve olmalıdır. Zira, hür basın, iktidar yetkisini kullananları halka övmek için değil, eksiklerini ve yanlışlarını halka şikayet etmek ve böylece milletin seçtiklerini denetlemesini sağlamak için lazımdır.

5. Kuvvetlerin ayrılığı

Devlet yetkisi kullanan, devleti temsil eden ve devlet adına icraat yapan yürütme organının, bizzat halk tarafından basın ve muhalefet vasıtasıyla denetlenmesi, gerekli ancak yetersizdir.

İcracıların yaptığı işlemlerin ve harcamaların, adalet ve hukuk namına ve devlet ve kanun namına denetlenebilmesi şarttır. Bu denetimi yargı organı yapar. Denetleyenin denetlenenden bağımsız olması denetimin sağlıklı olmasının mantıkî ön şartıdır. Bu sebeple hukuk devleti için idari yargının yürütmeden bağımsız olması şarttır.

Kuvvetler ayrılığı eliyle denetlemenin ikinci ayağı meclis denetimidir. Bu denetim icraatın meclisin emirlerine yani kanunlara uygun olup olmadığının bizzat meclis eliyle izlenmesi ve denetimidir. Meclisin kendi için-

den ve meclis tarafından görevlendirilen başkan, başbakan ve kabinenin veya meclisin dışından ve doğrudan millet tarafından seçilen bir başkana ve kabineye bağlı icracıların ve onlara bağlı çalışan yöneticilerin (yürütme organının) denetlenmesi hukuk devletinin ön şartı olduğundan bunu sağlamaya yönelik olarak kuvvetler ayrılığı da gereklidir.

Ancak kuvvetler ayrılığı, en çok, gerçek bir yargı denetiminin yapılabilmesi için gereklidir. Bilhassa yürütmenin her tür eylem ve işleminin yargı denetimi altında olması hukuk devletinin olmazsa olmazıdır. Yürütmeyi denetleyecek bir yargının yürütmeden bağımsız olması şarttır. Aksi halde “kukla yargı”dan söz edilir.

6. Adalet-i mahza (Tam ve mutlak adalet)

Devletin adaleti devletin her şeyidir. Asgari adaleti olmayan devlet “hiçbir şey”dir. Adaletin asgarisi masumun hukukunu muhafaza etmeyi ilke olarak benimsemiş olmaktır. Masumun hakkını tanımamayı ve muhafaza etmemeyi adalet sanan devleti tanımamak yani sivil itaatsizlik hakkını kullanmak masumun hakkıdır.

Bilhassa; kamu düzenini sağlamak, kamu düzeninin bozulmasını engellemek, suçluya ceza verebilmek, masumların hakkını ve hayatını korumak gibi sebeplerle ya da diğer meşru görünen sebeplerle, az ya da çok, küçük ya da büyük masumların hayatını ve hakkını -kendileri fedakarlık etmeyi istememelerine rağmen- feda etmeyi kendisi için bir hukuk ilkesi olarak kabul eden bir devlet, “asgari ölçüde adil devlet” değildir.

Adil devlet, kendisine sığınan ve kendisinden adalet bekleyen masum fertlerin hakkını ve hayatını korumayı, kamu düzeninin ileride uğrayabileceği muhtemel ya da farazi tehlikelerin önlenmesinden ve işlenmiş suçların cezasız kalmasından daha önemli ve değerli görür.

Bu sebeple, adil devlet, yargılama usulü ve ceza hukukunun temel ilkelere yönünden artık evrensel ilkeler haline gelen bazı prensipleri benimsemiş devlettir: Suçun ve cezanın şahsiliği, suçun ve cezanın kanuniliği, delillerdeki şüpheden sanığın yararlanması, kanuni delil ilkesi, kanuni (tabii) hakim ilkesi, savunma hakkının kutsallığı, masumiyet varsayımı, kandırmaca (sürpriz) delil yasağı gibi ilkeler bunların başlıcalarıdır.

Devletin yönetim modelinin bu konularla doğrudan ilgisinin olmadığı düşünülebilir. Ancak bu yaklaşım yanlıştır. Aksine yönetimin diğer özellikleri ayrıntıdır. Aslolan devletin bu temel ilkelere uyulmasını sağlamaya, uyulup uyulmadığını denetlemeye ve uymayanları men etmeye ve hatta cezalandırmaya uygun bir sisteme sahip olmasıdır. Bunun için ise yöneticilerin dokunulmazlıkları sadece tedbir niteliğinde olmalı, yöneticiler kendi hatalarının mali ve cezai sonuçlarına bizzat katlanmalı, memuriyet ya da seçilmişlik hali onların kendi karar ve işlemlerinden sorumsuzlukları anlamına gelmemelidir.

B. Sistem tartışmasında usul ve öncelikler meselesi

1. Devletin sistemini yenilemek gerekir mi?

Beşerî niteliklere sahip hiçbir sistem mükemmel değildir. Tekamül ka-

Devletin adaleti devletin her şeyidir. Asgari adaleti olmayan devlet “hiçbir şey”dir. Adaletin asgarisi masumun hukukunu muhafaza etmeyi ilke olarak benimsemiş olmaktır.

*Bediüzzaman'ın
da dediği gibi
sosyal hayatta ve
rejim hususunda
yeni bir çığır
açmaya yönelen
kimseler kainatta
geçerli adetullah
kanunlarına
riayet etmeli ki
başarılı olsun ve
yaptıkları hayra
hizmet etsin. Aksi
halde yaptıkları
inkılap (değişim)
olmaz, ihtilalden
(yıkımdan) ibaret
kalır.*

nunu devletler için de geçerlidir. Bu gün için “mükemmeli bulduk ve artık arayış kalmadı” denilecek olsa dahi, yarın, başka ihtiyaçlar ve örnekler, sistemi yeniden tartışmaya açacaktır.

O halde ülkemizdeki sistem arayışları da yerindedir.

Öte yandan yukarıda “A” başlığında yer verdiğimiz ittihad-ı İslam hedefi de sürekli arayışı gerektirir.

Devletler arası ittifaklar (birlikler) için sistem değişikliği gerekli değildir. Zira farklı sistemlere sahip devletler ittifaklar kurabilirler. Ancak ittihad (yekvücut olmak) için yeni sistem arayışını sürdürmek ve ideale yaklaşmaya çalışmak gerekir. Zira ittihad edecek olan devletlerin her biri kendi olumlu ve ileri yönlerini ittihadı katacak ve mükemmele ancak böylece ulaşılacaktır.

O halde arayış ve gayret bu sebeple de sürmelidir.

2. Yeni sistem için ön şartlar

Birinci şart, uzaktan bakabilmek, soyut düşünmek ve geniş düşündürmektir.

Yeni bir sistem için düşünen bir âkil adam kendisini yani kendisinin sistem içindeki yerini düşünürse sistemi düşünmüş olmaz. Aynı şekilde sistem değerlendirmesi yapan partiler de yeni gelecek sistem içinde kendi siyasi akıbetlerini düşünürlerse ülkenin menfaatini düşünmüş olmazlar.

İkinci olarak âkil adamlar ve partiler, sadece ülkemizin değil, bölgenin ve İslam toplumları ve devletlerinin ortak menfaatini düşünmelidir.

Üçüncü olarak sistem tartışması yapanlar sadece bu günü ve yarını değil, uzak geleceği de hesaba katarak çözüm teklif etmelidirler.

3. Sosyolojik verilere riayet

Bediüzzaman'ın da dediği gibi sosyal hayatta ve rejim hususunda yeni bir çığır açmaya yönelen kimseler kainatta geçerli adetullah kanunlarına riayet etmeli ki başarılı olsun ve yaptıkları hayra hizmet etsin. Aksi halde yaptıkları inkılap (değişim) olmaz, ihtilalden (yıkımdan) ibaret kalır.

Mesela “zaman şahıs ve şahsiyet zamanı değil cemaat zamanıdır” tesbiti sosyolojik bir veridir. Kişisel karizmaya önem veren çözümler bu bilimsel veriye aykırıdır.

Ya da “kişi kendi kusurunu görmez, hele çevresi de alkışçıysa” kuralı da sosyolojik bir veridir. O halde kişiler ve kurumlar açısından denetimsizliğe prim veren ya da dış denetimi göz ardı eden çözümler çağdışıdır.

4. İnsanı merkeze alan sistem

İnsan mı sistem içindir yoksa sistem mi insan içindir?

Hiç şüphesiz sistem insan içindir. İnsan ise Allah'ın isimlerini azami mertebede tecelli ettirmek için çalışır. O halde insanı iyi yönde değiştirecek ve mükemmel insana ulaştıracak bir sisteme ihtiyaç vardır.

Bu durumda bir soru daha gelir: İnsanı geliştirmek için sistemle mi meşgul olmak gerekir yoksa doğrudan insanla mı?

İnsanı geliştirmek için doğrudan insanla muhatap ve meşgul olmak asla vazgeçilemeyecek bir yaklaşımdır. Ancak insan yetiştirme sistemi de önemlidir ve bu da bir sistem tartışmasını gerektirir.

İnsanı merkeze almak insanın manevi bozulmasını engellemeye yönelik sistemleri de hedef olarak kabul etmeyi gerektirir. İnsanın manevi bozulması ise münafıklaşma ile olur. İki yüzlülük hem rejim ve siyaset anlamında ve hem de dinî anlamda münafıklaşma demektir.

Münafıklaşmayı önleyecek sistem, emniyet içinde ve çekinmeden fikrini ve bilhassa muhalefetini beyan etmeyi gerektirir. Bunun yolu ise hukuk güvenliği ve şeffaflıktan geçer.

5. Sistemde “yeni”nin sınırları ve taklit

“Yeni” bir sistem kurulabilir mi?

İnsanlığın yaşadığı devlet tecrübesinin toplamı ve sistem arayışlarının mazisi itibariyle bakıldığında tümüyle yeni ve orijinal bir sistem kurmak artık mümkün değildir. Gerekli de değildir.

Öte yandan “ilim Çin’de de olsa alınız” hadis-i şerifinin ve benzeri kudsî tavsiyelerin de ifade ettiği üzere, taklit edilen güzelse taklit kötü değildir. Yeter ki yukarıda “A” başlığında yer verilen ana hatlara aykırı sonuçlar doğuracak bir taklit olmasın. Burada da formül şudur: Vahiyden ve vahye istinat eden ilimden açıkça uzaklaşmamak kaydıyla taklit caizdir.

Öte yandan taklit özgüven eksikliğinden de kaynaklanmamalıdır. Diğer ifadeyle “biz yeni bir sistem kuramayız” menfi varsayımı ile başlayan taklit ile isabetli bir sistem teklif edilemez.

Unutulmamalıdır ki sistem geliştirmekte ve yeni bir sistem kurmakta, tecrübe kadar sistem tıkanıklıkları da (ızdırar hali) de etkilidir ve yardımcıdır.

Bu bahiste son olarak belirtelim ki kurulacak yeni sistemin bize münhasır kalmaması ve taklit edilebilir olması da önemlidir. Zira sistem transfer etmek İttihad-ı İslam’ın sağlanmasını hızlandıracaktır. Cemahir-i müttefika- yı İslamiye ancak bu taklitlerle elde edilebilir. Bu açıdan en iyi örneklerden ve ara modellerden biri Amerika Birleşik Devletleri’nin parçaları birleştiren federatif yapısıdır. Zira, çoğulculuk-adalet-eşitlik-özgürlük köşelerinden oluşan üçgen prizma ile temsil edilen kalıcı, genişletici ve mutlu edici bir sistem için ABD örneği iyi bir kıyas aracı sayılabilir.

6. Su-i misal emsal olmaz

“Osmanlı neden yıkıldı” sorusuna çeşitli cevaplar verilebilir. Ancak “dış düşmanlar yıktı” söylemi de dahil, hiç biri, sisteminin yetersizliğini göz ardı edemez. O halde Osmanlı devletinin sistemi bu günkü ve gelecekteki sistem arayışlarında pozitif etki yapamaz. Olsa olsa su-i misal olmak yönünden negatif etki yapar. Ya da “hiç ibret alınsaydı tarih tekerrür mü ederdi” serzenişinin yaşanmamasına katkı yapan bir deney ortamı oluşturur.

Bediüzzaman’ın sistem hususunda ve bilhassa İttihad-ı İslam konusunda Osmanlı devletini bir örnek olarak görmemesinin ve göstermemesinin

İnsanı merkeze almak insanın manevi bozulmasını engellemeye yönelik sistemleri de hedef olarak kabul etmeyi gerektirir. İnsanın manevi bozulması ise münafıklaşma ile olur. İki yüzlülük hem rejim ve siyaset anlamında ve hem de dinî anlamda münafıklaşma demektir.

Sistemin, "her
şeye yetkili ve
her konuda
sorumsuz tek
adam" rejimine
dönüşmesini
engellemek en
önemli ihtiyaçtır.
Zira "kimseye
hesap vermeyen"
tek adam, -ne
kadar dirayetli ve
karizmatik olursa
olsun- kolay
etkilenebilir, çabuk
yönlendirilebilir
ve hatta
kandırılabilir.
Daha da kötüsü
zaaflarının da
etkisi ile dış
güçlerce maşa
yapılarak millete
ihanet ettirilebilir.

sebebi budur.

D. Sonuç

1. Bediüzzaman devlet sistemleri içinde demokratik cumhuriyeti -hem de 1890'dan itibaren- İslam'ın naslarına dayanan sağlam gerekçelerle açıkça tercih ve teklif etmektedir. Kuvvetler ayrılığı ve muhalefetin meşruiyeti gibi ilkesel vasıtalarla elde edilecek hukuk devleti ve adaletli rejim devletin olmazsa olmazlarıdır.

2. Bu ilkelere uymak kaydıyla hangi hükümet sisteminin tercih edileceği hususu Bediüzzaman'ın konuya bakışı açısından tali bir sorundur.

Gerçekten Risale-i Nur Külliyyatında yer alan bazı ifadeler başkanlık sisteminin lehinde yorumlanabileceği gibi aksine parlamenter demokratik sistemin lehine de gösterilebilir. Bediüzzaman'ın takipçilerinin, kısmen konjonktürden de etkilenecek ve bazen subjektif etkenlerin de tesiriyle iki tercihten birine yöneldiği ve Risalelerdeki bu cümleleri kendi tezleri lehine yorumladıkları görülmektedir.

3. Hükümet sistemi tartışmalarında; koalisyon ihtimalini ortadan kaldıran ve "güçlü hükümet"e kapı açan başkanlık sistemi kadar, "temsilde adalet-yönetimde istikrar" dengesine dikkat eden parlamenter demokrasi de savunulabilir.

Ya da halk tarafından seçilip icranın başı olarak yetkilendirilmiş ve meclise karşı sorumlu kılınmış cumhurbaşkanı veya devlet başkanından oluşan başkanlık sistemi kadar meclis veya halk tarafından seçilmiş "tarafsız bir hakem/divan başkanı cumhurbaşkanı"ndan ve halk tarafından seçilmiş "kendi parti programına taraf başbakan"dan oluşan ikili yürütme organı yapısına sahip parlamenter demokrasi de uygun görülebilir.

4. Ancak hangisi tercih edilirse edilsin, sistemin, "her şeye yetkili ve her konuda sorumsuz tek adam" rejimine dönüşmesini engellemek en önemli ihtiyaçtır. Zira "kimseye hesap vermeyen" tek adam, -ne kadar dirayetli ve karizmatik olursa olsun- kolay etkilenebilir, çabuk yönlendirilebilir ve hatta kandırılabilir. Daha da kötüsü zaafalarının da etkisi ile dış güçlerce maşa yapılarak millete ihanet ettirilebilir.

5. Yöneticinin tek adamlık riskini engelleme görevi Meclis'tedir. Kabine kuran cumhurbaşkanı da kabine kuran başbakan da halktan ne kadar yüksek oy alarak seçilmiş olursa olsun, yine halktan güç ve yetki alan Meclis karşısında zayıf olmalıdır.

Bediüzzaman'ın zımnî ifadesiyle, satranç zalim bir oyundur. Zira satrançta her şey ve herkes şah için feda edilir. Kişilere hizmet eden sistemler satranç gibidir, zalimdir. Kişiler kendilerini milletin fedakârı ve temsilcisi gibi görüp gösterecekler de durum değişmez.

6. Krallıklarda sarayların en zayıf adamı krallardır. Herkes onun için feda ediliyor gibi görünür ama onun yakınındaki herkes şunu bilir ve şunu söyler: "Kral öldü, yaşasın yeni kral". Yani saraylarda krallar hep ölür ve yeni gelen krallar da hep ölür ... ama krallardan geçinen saray ahalisi milletin

sırtından hep ihya olur.

Adil ve hakkaniyetli rejimlerde ise devletin en tepesindeki adam da milletin hizmetkârıdır.

Devletin küçük büyük bütün memurları koyunlardır. Millet koyunların sahibidir. Seçilmiş siyasetçiler ise o koyunların çobanlarıdır.

Ya da devletin bürokrati milletin atıdır. Milletin atının seyisi siyasetçidir. Hem atın ve ahırın sahibi hem de seyisin amiri millettir.

7. Bediüzzaman'ın tabiriyle, "bir millet cehaletle hukukunu bilmezse ehl-i hamiyeti dahi müstebit eder".

Diğer ifadeyle seçip görevlendirdiğini denetlemek seçenin en önemli hakkıdır. Bu hakkını bilemeyen veya kullanamayan milletlerin görevlendirdiği yöneticiler, iyi niyetli de olsalar, müstebit yönetimler kurmaya yatkın olurlar.

8. Bütün bu sebeplerle, netice olarak, yöneticilerin kendisini seçenlerce denetlenemediği devlet sistemleri gerçekte sistem değildirler. Bu tür devletlerde yozlaşma ve bozulma kaçınılmazdır. İktidarın kişisel karizma üzerine kurulduğu sistemler ise aslında sistemsizlik ve düzensizlik doğururlar. Ülkemizdeki başkanlık sistemi tartışmalarını da buna göre değerlendirmek gerekir.

*Netice olarak,
yöneticilerin
kendisini
seçenlerce
denetlenemediği
devlet sistemleri
gerçekte sistem
değildirler. Bu
tür devletlerde
yozlaşma
ve bozulma
kaçınılmazdır.*

